

ptiči pobegnili, razen sov in čukov, ki vpijejo nad dolino s hripavim glasom vsako noč: Gorje! gorje!

Pisma iz Zagreba.

Piše Jos. Starè.

IV.

Spoštovani čitatelj! Gotovo si uže kdaj zapustil mestni hrup ter šel na visoke gore krepčat si dušo in telo. Gori na višavah je mirno in tiho, in nihče te ne moti, da se čudiš prelepemu stvarjenju božjemu, ki te obdaja. Krasni prizori, ki se zdaj tu, zdaj tam odpirajo tvojim očem, bude v tvojem srci nove neznane občutke, zaljubljen si in srečen, in samo to želiš, da bi se v tebi vzbudila pevska modrica in bi mogel opevati čarobni pozemeljski raj. Spominaš se dobrega prijatelja doli v nižavi, rad bi ga pozval gori in mu pokazal vse te lepote ter tudi v njegovem srci obudil óne občutke, ki tako blagodejno ogrevajo in povzdigujejo dušo tvojo. Ker ti pa to ni mogoče, nabereš po gori lepih planinskih cvetlic, kakeršnih ti ne more podati najskrbnejši vrtnar, povežeš jih v šopek ter pošlješ prijatelju v spomin tvoje ljubezni.

Kakor ti na gori svojega prijatelja, tako se mi v Posavji večkrat spominamo planinskih svojih bratov in radi bi jim časih poslali šopek cvetlic, ki smo jih nabrali po zelenih naših travnikih. S kakeršnim srcem vam jih podajemo, s takšnim jih sprejemajte. Da v naše šopke vežemo samo najlepše in najbolj dišeče cvetje, to naj nikogar ne moti; nespodobno bi bilo in kazalo bi malo olike, ko bi koprive in osat po svetu pošiljali. —

Marsikdo je Hrvatom očital, da si na narodnem svojem domu delajo lepo streho, predno so sezidali močen temelj. Kdor bi Hrvate in Slovence meril z isto mero, a ne bi se prav nič oziral na historični razvoj ter državne in socialne razmere obeh narodov, mogel bi v prvi mah res tako soditi. Slovenci se radi ponašamo s svojim kmetom in to po vsej pravici, kajti ko ne bi imeli tako zavednega kmetskega stanu, slaba bi se nam godila v narodnem življenji, a za prihodnjost ne bi imeli prav nič upanja. Kmet je nam jedina podlaga v narodnem

razvoji, kmetske krvi je vse naše meščanstvo, in iz kmetov po malem narasta narodna naša inteligencija. Drugače je na Hrvatskem. Tu je od nekdanj tudi v najneugodnejših razmerah bilo zavedne gospode, ki se je proti Magjarom in Turkom, proti Talijanom in Nemcem vsekdar hrabro poganjala za svoje hrvatstvo. Kmet je pri tem, se ve da, ostal pasiven in niti v najnovejšem narodnem gibanju ni pokazal one zavednosti, kakeršno ima njegov slovenski brat. Toda, krivo bi sodil, kdor bi mislil, da hrvatski kmet ni ukaželjen. Le daj mu knjigo, ki je zanj, in videl boš, kako hvaležen ti bo za njo; če ne zna sam čitati, čital mu jo bo njegov sinček, ki hodi v domačo šolo. V hrvatskem Primorju smo večkrat videli, kako so se ljudje gnjetli okolo moža, ki jim je čital Kačičeve pesni; v dolnjej Slavoniji je malo hiš, v katerih ne bi Relkovičevih pesnij čuvali kot drago svetinjo; a kjer némajo družega, poslušajo, kar jim slepec peva o preteklih časih.

Po vsem tem bila je opravičena želja hrvatskih domoljubov, da bi se tudi za hrvatskega kmeta osnovalo društvo podobno družbi sv. Mohorja v Celovci. Sam kardinal zagrebški Jurij Haulik sprevidel je korist takšnega društva in dne 16. januarja 1867. l. je zaradi tega sklical na posvetovanje dvajset zvedenih duhovnikov, ki so se takoj v glavnih načelih zjediniли ter izvolili začasni odbor, ki je na to pod predsedanjem zaslužnega domoljuba, presvetlega gospoda kanonika Tomaža Gajdeka izdelal pravila ter jim preskrbel vladino potrjilo. Možje, katerim je bilo imenitno delo poverjeno, sprevideli so takoj, da je mej hrvatskimi kmeti marsikaj drugače, nego mej slovenskimi, in da mora torej hrvatsko društvo biti nekoliko drugače osnovano, nego slovensko sv. Mohorja.

Po svetem Jeronimu, ki se je rodil na sedanjej hrvatskej zemlji, zove se društvo „Društvo sv. Jeronima“, a namen mu je izdavat ljudske knjige, pisane na krščanski podlagi. Pokrovitelj mu je zagrebški nadškof, društveno delovanje pa vodi odbor deveterih mož, duhovnih in posvetnih, katere voli občni zbor na leto dnij. Glava odboru je predsednik, ki sprejema in podpisuje društvena pisma, sklicuje seje, razdeluje razna opravila mej posamezne odbornike ter zastopa društvo v javnosti. Prvi za njim je urednik, ki pripravlja rokopise za tisk ter namestuje predsednika, kadar treba; beležnik čuva društvene spise, ureduje imenik udov, ter piše zapisnik v odborovih sejah in v občnem zboru; blagajnik sprejema novce ter izplačuje

račune po odborovem nalogu; opravnik pa razpošilja knjige mej ude ter nadzira prodajo knjig po knjigarnah. Udje ločijo se na utemeljitelje ter na ude prvega, družega in tretjega reda.

Utemeljitelj postane, kdor kot posebni dobrotnik plača jedenkrat za vselej najmenj 50 goldinarjev; ud prvega reda plača ravno tako za vse svoje žive dni 20 gld., ud družega reda 10 gld., a ud tretjega reda 5 gld. Za to dobivajo utemeljitelji in udje prvega reda od vsake knjige, ki jo društvo izda, po četvero iztisov; udje družega reda po dva, udje tretjega reda pa po jeden iztis. Plačila udov, darovi čez dvajset goldinarjev, in kar se skupi za razprodane knjige, nalaga se v glavnico in le obresti se smejo potrositi v društvene namene. Zadruge, knjižnice in druge korporacije plačajo dvakrat toliko, kolikor navadni ud.

Iz tega kratkega črteža pravilom vidimo takoj, v čem se društvo sv. Jeronima loči od družbe sv. Mohorja. Slovensko društvo ima letnih in dosmrtnih udov, a hrvatsko samo četvero vrst dosmrtnikov. Osnovni odbor je namreč dobro preudaril dosedanje izkušnje ter se prepričal, da društvu ne bi bil zagotovljen obstanek, ko bi se njegovo delovanje oslanjalo na letne prineske udov. Marsikdo se prvo leto da pogovoriti, potem pa pozabi vplačati svoj prinesek in naposled izstopi iz društva. Tudi je pobiranje letnih prineskov na kmetih za zdaj še jako težavno in osnovalci so sklenili, da je bolje, če se društvo na gotovej podlagi počasi razvija. Dalje so sprevideli, da se društvo, akoprem kmetu namenjeno, vendar od hrvatskega kmeta še néma nadejati óne podpore, ki jo družba sv. Mohorja dobiva ravno od kmetov. Ustrojili so torej društvo sv. Jeronima tako, da so njegovi udje prav za prav dobrotniki, ki sprejete knjige mej kmete razdeljujejo. Zdaj je čitatelju jasno, čemu so udu prvega reda po štirji iztisi, a udu družega reda po dva iztisa vsake knjige.

Ko je bilo uže vse pripravljeno in je čez leto dnij, t. j. dne 2. februvarja 1868. l. vlada potrdila pravila, počil je glas, da se snuje drugo posvetno društvo, ki tudi namerava izdavatı knjige za priprosto ljudstvo. To je začetnike društva sv. Jeronima osupnilo, kajti dobro so vedeli, da dve jednaki društvi drugo poleg družega ne moreta obstati, in jeli so se nekoliko obotavljati, ali kmalu so se zopet ohrabрили, in dne 21. maja 1868. l. izdali so poziv na narod ter še posebno na hrvatske škofe, naj bi po svojej moči pripomogli, da bi tolikanj potrebno društvo čim preje oživelo. Na to je blagi kardinal

Haulik društvu takoj obljubil po 300 gld. podpore na leto, senjski škof Mirko Ožegović obljubil mu je. po 50 gld., a Strossmajer dal mu je 2000 gld. na jedenkrat. Ko se je bilo nadejati, da bosta tudi obe deželni vladi društvo podpirali, sklical je začasni odbor dne 21. avgusta 1868. 1. prvi občni zbor. Po dovršeni službi božje je predsednik, presvetli g. Gajdek, pozdravil zbrane ude s primernim govorom, v katerem je poudarjal krščansko podlago društvu ter dokazal, da bi se društveno delovanje moglo začeti, kajti akoprem je tedaj bilo samo 98 udov vpisanih, vendar je glavnic štela že 4000 gold. Skupščina je na to izvolila novi odbor ter je predsedništvo zopet poverila zaslužnemu gospodu kanoniku Gajdeku, ki še dandenes na veliko korist in splošno zadovoljstvo hrvatskega naroda vodi društvo sv. Jeronima.

Prva knjiga, ki jo je društvo izdalo, bil je koledar z letopisom. Da se z obrestmi od 4000 gld. ne da mnogo storiti, ne treba nikomur dokazovati, ali domoljubna radodarnost je odpravila vse ovire in zmanjšala začetne stroške. Presvetli gosp. predsednik je sam v svojej kuriji prepustil društvu jedno sobo ter na svoje stroške nakupil popularno pisanih tujih knjig za pripomoček pisateljem, a nekoliko domoljubnih duhovnikov poklonilo je društvu novo Wertheimovo blagajnico. Škofa Dobrila in Vitezić priporočala sta društvo po Istri in kvarnerskih otocih, po vojaškej Krajini pa ga je ljudstvu priporočalo samo vojno zapovedništvo, v katerem je takrat mnogo veljala beseda hrvatskega pesnika Ivana Trnskega. Udje jeli so se od dné do dné množiti, ali iz kmetov se jih ni oglasilo skoro nič. V tem je mlado društvo zadela nova nesreča. Uže drugo leto izgubilo je dva veljavna dobrotnika; najprej je umrl senjski škof Mirko Ožegović, štiriindevetdesetletni sivček, a kmalu potem kardinal Jurij Haulik, v svojem dvainosemdesetem letu. V tem ko smrt teh dveh mož ni nikogar iznenadila, moralo je blagega gospoda predsednika in vsacega domoljuba tem bolj boleti to, da so neki ljudje jeli zoper društvo rovati, češ, da je „popovsko.“ Gospod predsednik je v drugem občnem zboru z britkim srcem omenil to grdo natolcevanje ter rekel, da ni treba, da se drug družega sumničimo, ker nas je itak tudi vseh skupaj malo, ampak treba, da zberemo vse svoje moči, duhovne in posvetne, ter jih posvetimo narodu svojemu.

Vkljub takšnim sitnostim je društvo vendar le napredovalo, kajti število udov se je od leta do leta množilo, pa tudi z obilnimi darovi

je glavnicata hitro narastala. Mej dobrotniki, ki so društvu doslej darovali večje svote, omenjamo le najmenitnejše, da Slovenci vidijo, kako se na Hrvatskem vsako domoljubno začetje sme nadejati nesebične podpore. Najprej je rajski kardinal Jurij Haulik v svojej oporoki volil Jeronimskemu društvu 1300 gld.; njegov naslednik Josip Mihalović zagotovil mu je vsako leto po 300 gld.; dva neimenovana škofa darovala sta mu o nekej priliki 300 gld.; neznan dobrotnik pošiljal mu je več let zaporedoma po 100 gld.; a razen tega je še posebej nakupil za 50—100 gld. knjig, ki jih je potem razdelil mej ljudstvo; duhovnik Šimen Balenović ostavil mu je 100 gld.; leta 1873. mu je vladika Strossmayer prepustil vse svoje dnevnicke, ki jih je dobival kot član kraljevinskega odbora in to je zneslo 2440 gld.; opat Tumpić zapustil mu je 1000 gld.; baron Ljudevik Vranicani daroval mu je 200 gld.; kanonik Kalabar zapustil mu je 1000 gld.; župnik Dragutin Herceg volil mu je v svojej oporoki polovico vsega svojega premoženja, kar bo zneslo nekoliko tisoč gld.; kanonik Belobrk ostavil mu je 1000 gld.; ranočelnik Filić ravno tako 200 gld., a trgovec Anton Jakić 500 gld. Razen tega dobiva društvo sv. Jeronima vsako leto mnogo manjih legatov, katerih tu nismo omenili.

Po vzgledu vojnega zapovedništva sta tudi hrvaška deželna vlada in dalmatinsko namestništvo priporočili društvo sv. Jeronima občinskim šolskim oblastim, hrvaški škofje pa se ga spominajo v svojih pastirskih listih. Od leta 1875. je hrvaška deželna vlada začela Jeronimskemu društvu dajati redno podporo po 200 gld. na leto, dokler ni deželni zbor leta 1877 to svoto povišal na 1000 gld. Ravno tako ravna tudi vojno zapovedništvo, ki mu daje podpore v gotovih novcih, ali pa nakupi na tisoče iztisov Jeronimskih knjig, da jih po bivšej vojaškej Krajini deli mej narod. Ko je društveni urednik, profesor Rubetić, nasvetoval, da naj se marljivi dijaki za one novce, katere bi stale nagrade, rajši vpišejo mej ude družbe sv. Jeronima, slušala sta njegov nasvet dva najvišja cerkvena oblastnika na Hrvatskem, zagrebški nadškof Josip Mihalović in dijakovački vladika Jos. Jurij Strossmayer; prvi je dovolil, da se v vsakej fari iz cerkvenih novcev sme vsako leto po jeden marljiv dijak vpisati mej Jeronimske ude, a drugi je naročil, da naj se po istej poti nakupi za 10 gld. knjig, ki naj se razdele mej šolsko mladino. Kako je po vsem tem

društvo sv. Jeronima od leta do leta dobivalo večjo veljavo, kaže nam ta-le pregled:

Leta	1868	je bilo	98	udov, a	4000	gld. —	kr.	glavnice
"	1869	" "	1286	" "	13278	"	70	" "
"	1870	" "	1767	" "	18270	"	64	" "
"	1871	" "	2261	" "	23471	"	79	" "
"	1872	" "	2539	" "	25954	"	67	" "
"	1873	" "	2918	" "	31357	"	52	" "
"	1874	" "	3267	" "	38818	"	9	" "
"	1875	" "	3569	" "	40746	"	25	" "
"	1876	" "	3863	" "	42428	"	21	" "
"	1877	" "	4863	" "	47487	"	58	" "
"	1878	" "	4131	" "	52172	"	87	" "
"	1879	" "	4959	" "	58642	"	65	" "
"	1880	" "	5199	" "	62627	"	52	" "

Gotovo lep napredek, če pomislimo, da so to vse dosmrtni udje, katerih število se ne more zmanjšati. Nekaterim se je število sicer premajheno zdelo in pozivajoč se na družbo sv. Mohorja zahtevali so, naj se tudi pri društvu sv. Jeronima vpeljejo letni udje. Na to je občni zbor leta 1871. sklenil, da more postati letni ud, kdor plača na leto po 50 krajcarjev. Oglasilo se je 2000 letnikov, po večjem dijakov; ali društvo je imelo izgubo in moralo je letnino povišati na cel goldinar. Zdaj pa so takoj zopet odpali skoro vsi letniki in ostalo jih je komaj kakih 300. Ta izkušnja je najboljši dokaz, da je osnovalni odbor dobro poznal hrvatske razmere, ko je sklenil, da imajo vsi udje biti dosmrtni.

Prva leta, dokler je bilo treba društvo sv. Jeronima prav za prav še le oživiti in je na močen temelj postaviti, spisovali so vneti domoljubi male sestavke za društvene knjige zastonj; kadar pa je bilo treba večjih del, bilo je treba misliti tudi na nagrado pisateljem. Zvedeni gospod predsednik je v občnem zboru leta 1873. sam sprožil to stvar ter mej drugim rekel, da bi bilo ravno tako smešno zahtevati, da naj pisatelji zastonj pišejo, kakor bi bilo nespametno terjati, da naj tiskarji knjige zastonj tiskajo. Navzočni družabniki so mu pritrdili ter sklenili, da se ima utemeljiti poseben zaklad, iz katerega naj bi se pisateljem dajala redna nagrada. Komaj je sklep bil storjen in uže so dohajali v ta plemeniti namen dobrovoljni prineski. Tedanji

ban Mažuranić je dal 50 gld., zapovedujoči general baron Mollinary 100 gld., baron Nikola Vranicani 200 gld., conte Buratti 50 gld., grofinja Turn-Taxis 100 gld., zagrebška hranilnica 50 gld., baron Ljudevik Vranicani 100 gld. itd. Gospod Anton Jakić, zagrebški trgovec, je v isti namen ostavil 500 gld. kot posebno ustanovo, a mladi, prerano umrli pravnik, Dušan Kotur 2500 gld. Danes šteje občni zaklad za nagrado pisateljem uže 6625 gld. 21 kr., Koturova ustanova 3331 gld. 88 kr., a Jakićeva 545 gld. 55 kr. Vsa glavnica, iz katere se nagradujejo pisatelji, narastla je torej na 10552 gld. 64 kr., in če tej svoti prištejemo še ostali društveni zaklad od 62627 gld. 52 kr. vidimo, da ima uže društvo sv. Jeronima danes 73.180 gld. 16 kr. imetja, ki daje toliko obrestij, da se družabniki smejo vsako leto nadejati četrterih knjig.

Ugodno, kakor materijalno stanje, je tudi duševno delovanje društva sv. Jeronima, kar nam najbolj kaže pregled doslej izdanih knjig. Vsako leto izhaja koledar in letopis „Danica“, ki se tiska v 20.000 iztisih, od katerih se tri četrtine razpečajo po trgovini. Od „Življenja svetnikov“ je doslej prišlo na svitlo šest zvezkov, za vsak mesec (januar — junij) po jeden. Razen tega je društvo izdalo:

a) poučne knjige: „Pijanac“, „Radnja, čovjeku dužnost i blagodat“, „Povjest hrvatskoga naroda“, „Toplina i njezini pojavi“, „Mlada majka“, „Životinje“ (2 knjigi), „Popularna fizika“ (3 knjige), „Razgovori o obredih sv. mise“, „Opis hrvatskih zemalja“;

b) gospodarske: „Pčelarstvo“, „Povrcarstvo“, „Govedarstvo“, „Ratarstvo“;

c) zabavne: „Učitelj Dobrašin“, „Seoske pripoviesti“, „Mijat Briguša“, „Dvie pripoviesti iz povjesti hrvatske“.

Največja hvala, da se je društvo sv. Jeronima tako lepo razevelo, gre domoljubnemu in skrbnemu predsedniku, presvetlemu gospodu Gajdeku, kateremu je ljubezen do Jeronimskega društva na stara leta dala tako rekoč novo življenje. Sam papež Leon XIII. priznal je velike njegove zasluge ter ga imenoval za svojega komornega prelata, cesar pa mu je podelil vitežki red Franja-Josipa. Bog nam tega čestitega domoljuba ohrani še mnogo let, in društvo sv. Jeronima bode pod njegovim vodstvom v prihodnje še bolj napredovalo, nego doslej.

